

ІСТОРІЯ СВІТОВОЇ МУЗИКИ

SYLLABUS

III курс, I-II семестри
Спеціальність: 026 «Сценічне мистецтво»
Освітньо-професійна програма: «Музична режисура»
Освітній ступінь: «Бакалавр»

Інформація про викладача:

НАУМОВА ОЛЕНА АНАТОЛІЇВНА,
кандидат мистецтвознавства, доцент

Профіль викладача:

<https://scholar.google.com/citations?pli=1&authuser=1&user=CfMQFsgAAAAJ>

Контактна інформація: elnaumova@ukr.net
+3805014414349 (Viber, Telegram)

АНОТАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ:

Курс «Західноєвропейська музична культура першої половини ХХ століття: тенденції та виклики», що складає частину загальної дисципліни «Історія Західної музики», присвячений дослідженню музичної культури доби модернізму. На матеріалі творчості знакових митців-реформаторів ХХ століття вивчаються фундаментальні художні тенденції вказаного історичного періоду. У фокусі уваги – динамічні зміни, що відбувалися в системі засобів західноєвропейської театральної, оркестрової та фортепіанної музики ХХ століття. Методологічною основою курсу є інтегральний підхід до історичного осмислення художньо-стилістичних явищ європейської музичної культури епохи модернізму.

МЕТА КУРСУ: формування уявлень про сутність та форми музично-історичного процесу першої половини ХХ століття, розвиток аналітичного, історичного та художнього мислення студентів.

ЗАВДАННЯ КУРСУ: ознайомитися з типологічними ознаками фундаментальних жанрів доби романтизму, осмислити еволюцію та вершинні досягнення світового музичного мистецтва вказаного періоду, дослідити творчі здобутки та новачі

композиторів першої половини ХХ століття у галузі фортепіанної, симфонічної, оперної та балетної музики.

В ході вивчення курсу з історії музики студенти повинні **ЗНАТИ**:

- періодизацію історії західноєвропейського музичного мистецтва ХХ століття;
- соціально-історичний та культурний контекст досліджуваних творів;
- життєвий та творчий шлях ключових мистецьких постатей доби модернізму, їхній доробок та сутність художніх новацій.

Після закінчення курсу студенти повинні **ВМІТИ**:

- орієнтуватися в культурно-історичному процесі розвитку музики від кінця ХІХ–до середини ХХ століття;
- характеризувати головні тенденції розвитку провідних стильових напрямків та жанрів ХХ століття в соціально-історичному, культурному та національному контекстах;
- виявляти зумовленості музично-історичного процесу суспільно-історичними умовами та особливостями духовного життя людини різних країн;
- характеризувати особливості історичних, національних, колективних та індивідуальних музичних стилів (шкіл, напрямків), впевнено орієнтуватись у системі музичних жанрів, використовуючи різноманітні критерії жанрової атрибуції;
- аналізувати музичний твір у широкому історико-стильовому контексті;
- визначати жанрово-стильову приналежність музичного твору, особливості його композиційної будови та драматургічного задуму, використовуючи професійний термінологічний апарат;
- формувати та аргументувати власне ставлення до музичних явищ;
- застосовувати набуті знання та вміння у власній професійній діяльності.

ФОРМИ НАВЧАННЯ:

1) лекційні онлайн заняття на платформі ZOOM **по середах о 8.30**; всі матеріали курсу, презентації та завдання будуть додаватися у відповідних тематичних блоках Google Class на сторінці групи.

2) семінарські заняття (усна та письмова форми);

3) консультації online.

ОЦІНЮВАННЯ СТУДЕНТІВ:

Оцінка за семестр виставляється за умов виконання всіх необхідних робіт, опанування обов'язкової навчальної літератури, а також регулярного відвідування лекційних занять.

Для отримання оцінки необхідно здати:

- 1) 3 великих письмових тести на знання музичного матеріалу (по закінченні відповідних змістових модулів). Максимальна кількість балів за один тест – 10. Термін подання роботи – протягом 20 хвилин після закінчення уроку.
- 2) 3 письмових контрольно-модульні роботи (у формі тестів на платформі Google). Максимальна кількість балів за один семінар –10.
- 3) 1 творча робота за проблематикою курсу у формі презентацій PowerPoint. Максимальна кількість балів за один семінар –10. Термін подання роботи – 5 днів.
- 4) Складання іспиту (усна та письмова форми). Максимальна кількість балів – 30.

СТРУКТУРА КУРСУ:

Курс триває 14 тижнів (14 годин лекційних та 14 годин семінарських і практичних занять) та закінчується заліком.

№	дата	Тип занять	Тема
1		Лекція	<p>ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. Панорама європейського музичного мистецтва першої половини ХХ століття. Музичний модернізм.</p> <p>Тріада формацій ХХ століття: модернізм – авангардизм – постмодернізм. Поняття і специфіка музичного модернізму: визначення, хронологічні межі, загальні закономірності. Новаційні тенденції в сфері музичного мислення. Оперний веризм та його представники (П. Масканьї, Р. Леонкавалло).</p>
2		Лекція	<p>Музичний театр Джакомо Пуччіні – вершинне явище італійської оперної культури межі ХІХ–ХХ ст. Формування сучасної оперної естетики в творчості композитора. Періодизація оперної творчості Дж. Пуччіні. специфіка драматургічного рішення в опері «Богема»</p>
3		Практичне	Багатоскладова стильова основа оперної творчості

		заняття	Дж. Пуччіні. Вокальний стиль та авторські жанрово-драматургічні моделі композитора («Мадам Баттерфлай», «Тоска», «Турандот»).
4		Семінар	Семінар Опера в європейській музиці кінця ХІХ – початку ХХ століття (Р. Леонкавалло, П. Масканьї, Дж. Пуччіні)
5		Лекція	<p>ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. Жанрово-стильові процеси в інструментальній музиці кінця ХІХ – початку ХХ століття</p> <p>Симфонічна творчість О. Скрябіна крізь призму філософської концепції композитора. Віддзеркалення ідеї синтезу мистецтв. Прояви різних видів синтезу (міжвидовий, міжжанровий, внутрішньо-жанровий). Нові жанрові моделі у творчості О. Скрябіна. Новації у сфері музичної мови.</p>
6		Практичне заняття	Типи симфонізму та специфіка симфонічної драматургії С. Рахманінова. Феномен ліро-епічного та епіко-драматичного симфонізму як результат синтезу драматургічних типів симфонії. Третя симфонія: синтез драматургічних типів, рис концертності, впливу програмного симфонізму та «театральних» факторів. Художньо-філософська концепція «Симфонічних танців».
7		Лекція	<p>ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3.</p> <p>Авангардні явища та переосмислення традицій у творчості композиторів Франції, Німеччини, Угорщини, Росії</p> <p>Шляхи розвитку у французькій музичній культурі першої третини ХХ ст. Роль Е. Саті у формуванні «неакадемічних» форм музичної культури. Клод Дебюссі як першовідкривач нових перспектив розвитку французької музики ХХ ст. Художні відкриття Дебюссі у культурно-історичному контексті його доби. Особливості втілення естетики символізму</p>

			в опері «Пеллеас і Мелізанда». Симфонічні жанри: новації жанрових рішень.
8		Лекція	Унікальність художньої позиції Моріса Равеля у французькій музичній культурі доби модернізму. Сильові засади «Art Nouveau» у французькій культурі межі ХІХ–ХХ ст. та особливості їх відтворення композитором-сучасником. Твори Равеля різних періодів творчості. Винятковість художніх концепцій
9		Лекція	Переосмислення традицій та новаційні явища в творчості композиторів Нововіденської школи. Соціально-історичні, філософсько-психологічні та культурно-естетичні передумови виникнення експресіонізму в австро-німецькому мистецтві початку ХХ століття. «Академічний експресіонізм» А. Шенберга – основні образні та інтонаційні прояви («Місячний П'єро», «Потерпілий із Варшави»).
10		Лекція	Альбан Берг як творець ліричної версії експресіонізму. Спадкоємність по відношенню до романтизму. Вільна інтерпретація атональності та додекафонії, їх синтез з принципом тонального письма. Опера «Воцек» – експресіоністська соціально-психологічна драма.
11		Практичне заняття	Антон Веберн як провісник музичного авангардизму. Інтелектуальна версія експресіонізму А. Веберна. Російський музичний авангард 1910-х років. Генезис та внутрішня неоднорідність російського футуризму (Є. Голишев, М. Обухов, І. Вишнеградський, А. Лур'є, М. Матюшин, М. Рославець та ін.). Звукові відкриття раннього російського авангарду.
12		Практичне заняття	Пошуки національної ідентичності на шляху єднання національного та загальноєвропейського, архаїчного та модерного (Л. Яначек, Б. Барток, Дж. Енеску,

			І. Стравинський). Бела Барток та його історична роль як основоположника нової композиторської школи в Угорщині. Фольклорні джерела тематизму Б. Бартока, композиційно-драматургічні методи роботи з фольклорним матеріалом. Точки перетину з іншими музичними напрямками.
13		Практичне заняття	<p>Новації в балетному театрі та його роль у оновленні модерної музично-театральної практики.</p> <p>Художні пошуки І. Стравінського на шляху єднання національного та загальноєвропейського, архаїчного та модерного. Панорама національної образності у ранніх балетах («Весна священна», «Жар-птиця», «Петрушка», «Байка», «Весіллячко», «Соловей», «Історія солдата»).</p>
14		Семінар	Форми вираження національної ідентичності в музичній культурі першої половини ХХ століття: К. Дебюссі, Б. Барток, І. Стравінський

ІСПИТОВІ ВИМОГИ: (повний перелік музичних творів додається у кожен презентацію до теми):

1. Поняття і специфіка музичного модернізму: визначення, хронологічні межі, загальні закономірності. Основні філософсько-естетичні концепції (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, А. Бергсон, З. Фрейд, О. Вайнінгер, І. Тен, О. Конт та ін.), що визначили формування модерністської музичної естетики.
2. Італійський веризм як яскравий художній напрямок перехідної естетичної природи. Ідейно-національні та загально-європейські джерела літературного веризму, постромантичні та антиромантичні риси, основні теоретичні положення, головні представники на чолі з Дж. Верга.
3. Роль А. Каталані в італійському оперному процесі останньої третини ХІХ ст. Народження «малої веристської драми» в творчості П. Масканьї («Сільська честь») і Р. Леонкавалло («Паяци»).
4. Формування сучасної оперної естетики у творчості Дж. Пуччіні. Авторські жанрово-драматургічні моделі («Богема», «Мадам Баттерфлай», «Тоска», «Турандот»).

5. Типи симфонізму та специфіка симфонічної драматургії С. Рахманінова. Третя симфонія: синтез драматургічних типів, рис концертності, впливу програмного симфонізму та «театральних» факторів.
6. Художньо-філософська концепція «Симфонічних танців» С. Рахманінова (синтезуючі тенденції на рівні взаємодії музики, літератури, живопису, танцювальної пластики тощо).
7. Риси симфонічного циклу у «Дзвонах» С. Рахманінова (вокально-інструментальна симфонія).
8. Симфонічна творчість О. Скрябіна крізь призму філософської концепції композитора. Віддзеркалення ідеї синтезу мистецтв. Еволюція симфонічної творчості від романтичних композицій до «всесвітніх» оркестрових задумів (новий тип мислення).
9. Особливості формування художньо-естетичних поглядів К. Дебюссі: зв'язок з національною класикою XVIII століття, вплив музичних ідей Р. Вагнера, російської музики, культур Сходу.
10. Жанрова система творчості К. Дебюссі. Специфіка фортепіанного стилю композитора («Образи», «Естампи», прелюдії).
11. Особливості втілення естетики символізму в опері «Пеллеас і Мелізанда» К. Дебюссі.
12. Симфонічні жанри у творчості К. Дебюссі. Новації жанрових рішень («Післяполудневий відпочинок Фавна», «Море»).
13. Твори М. Равеля різних періодів творчості. Винятковість художніх концепцій композитора («Вальс», «Болеро», «Гробниця Куперена»). Опера «Дитя і чари» як підсумок життя і творчості композитора.
14. Формування музичного експресіонізму в творчості композиторів нововіденської школи. Соціально-історичні, філософсько-психологічні та культурно-естетичні передумови виникнення експресіонізму в австро-німецькому мистецтві початку XX століття.
15. Образно-конструктивна і структурна функції серії, особливості її побудови, способи роботи з серією. «Академічний експресіонізм» А. Шенберга – основні образні та інтонаційні прояви.
16. Періодизація творчості А. Веберна. Жанрові пріоритети композитора. Афористичність думки музиканта: підвищення значущості окремого звуку, нове відчуття часу, пуантилістичність звукового простору.
17. Опера «Воцтек» А. Берга – експресіоністська соціально-психологічна драма: майстерність гротескових характеристик, глибина психологічного аналізу, розгалужена мотивно-тематична система, широка шкала прийомів вокального інтонування.

18. Російський музичний авангард 1910-х років. Термінологічні параметри та відносна умовність визначень («модерн», «авангард», «футуризм»). Генезис та внутрішня неоднорідність російського футуризму (Є. Голишев, М. Обухов, І. Вишнеградський, А. Лур'є, М. Матюшин, М. Рославець та ін.)
19. Подвійна історична роль Бели Бартока – як «всезагального» класика музики ХХ ст. та як основоположника нової композиторської школи в Угорщині. Точки перетину з іншими музичними напрямками. Образний світ музики Б. Бартока. Новаторство музичної мови (на матеріалі опери «Замок герцога Синя Борода», Music for Strings, Percussion and Celesta). Провідні жанри творчості.
20. «Неофольклорні» тенденції у творчості І. Стравінського. Зближення з представниками творчого об'єднання «Світ мистецтва» та зміна естетичної орієнтації. Панорама національної образності у ранніх балетах («Весна священна», «Жар-птиця», «Петрушка», «Байка», «Весіллячко», «Соловей», «Історія солдата»).

ЛІТЕРАТУРА

1. Акопян Л. О. Сати Эрик // Акопян Л. Музыка ХХ века : энциклопедический словарь. Москва : Практика, 2010. С. 493–495.
2. Бела Барток: сб. ст. / сост. Е. Чигарева. Москва : Музыка. 1977. 264 с.
3. Власова Н. О. Творчество Арнольда Шенберга / Изд. 2-е. Москва : Издательство ЛКИ, 2010. 528 с., нот.
4. Векслер Ю. Альбан Берг и его время: опыт документальной биографии. Санкт-Петербург : Композитор, 2010. 1136 с., илл.
5. Вульфсон А. Симфонизм балета И. Стравинского «Весна священная» // Страницы истории русской музыки. Ленинград : Музыка, 1973. С. 123–157.
6. Гнатів Т. Бела Барток: опера «Замок Герцога Синя Борода» на перехресті культур // Музыка у просторі культури. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2004. (Науковий вісник НМАУ ім. П.І. Чайковського. Вип 33).
7. Григорьева Г. Русский фольклор в сочинениях Стравинского // Музыка и современность: сб. статей. Москва: Музыка, 1969. Вып. 6. С. 54–76.
8. Гнатів Т. Ф. Музична культура Франції рубежу ХІХ-ХХ століть. Київ : Муз. Україна, 1993. 207 с.
9. Дебюсси К. Статьи. Рецензии. Беседы. Москва–Ленинград : Музыка, 1964. 287 с.
10. Дебюсси К. Избранные письма. Ленинград : Музыка, 1986. 286 с.
11. Дебюсси и музыка ХХ века : сб. ст. Ленинград : Музыка, 1983. 248 с.

12. Дем'янчук О., Коменда О. Творчість Миколи Рославця у контексті становлення музичного модернізму. Луцьк: Вежа, 2008. 198 с.
13. Денисов Э. О некоторых особенностях композиционной техники Дебюсси // Денисов Э. Современная музыка и проблемы эволюции композиторской техники. Москва : Сов. композитор, 1986. С. 90–111.
14. Друскин М. Игорь Стравинский: личность, творчество, взгляды. Ленинград : Сов. композитор, 1979. С. 81–95.
15. Жаркова В. Голос Першої світової війни в музиці Моріса Равеля // Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. 2014. № 4. С. 90–98.
16. Жаркова В. Морис Равель – «композитор-денди» (о правомерности постановки вопроса) // Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики : зб. наук. ст. Вип. 35. Професія «музикант» у часопросторі: історико-культурні метаморфози. Харків : Вид-во «С.А.М.», 2012. С. 259–269.
17. Жаркова В. Музика Клода Дебюссі та Моріса Равеля: сучасний досвід стильової ідентифікації // Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського : зб. статей. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2021. Вип. 130. С. 24–45.
18. Жаркова В. Б. Прогулки в музикальному мире Мориса Равеля (в поисках смысла послания Мастера) : монографія. Київ : Автограф, 2009. 527 с.
19. Зінькевич О. Традиції Стравінського у творчості українських композиторів // Стравінський та Україна : зб. статей. Київ, 1996. С. 35–45.
20. Зінькевич Е. «Колокола» Рахманинова в семиосфере культуры (штрихи к проблеме) // Грань веков. Рахманинов и его современники : сб. статей. С-Петербург, 2003. С. 19–28.
21. Іванова І., Куколь Г., Черкашина М. Історія опери: Західна Європа XVII-XIX ст. : Навч. посібник. Київ : Заповіт, 1998. 384 с.
22. Кан А. Эрик Сати – парадоксалист, опередивший время [Электронный ресурс] // Die Gluck Musik. URL : <https://www.peoples.ru/art/music/composer/satie/history.html> .
23. Кандинский А. О симфонизме Рахманинова // Советская музыка. 1975. №4-5. С. 83–93.
24. Кандинский А. «Симфонические танцы» Рахманинова // Советская музыка. 1989. № 1. С. 92–100; № 2: С. 76–84.
25. Карпентьер А. Эрик Сати, пророк и обновитель // Сов. музыка. 1990. №3. С. 130–132.
26. Кокто Ж. Эрик Сати // Кокто Ж. Портреты-воспоминания: Эссе / пер. с французского В. Кадышева и Н. Мавлевич. Москва : Известия, 1985. С. 94–97.

27. Корчова О. Веризм і Пуччіні // Музика ХХ століття – погляд із ХХІ. Науковий вісник НМАУ ім. П.І. Чайковського. Вип. 44. Київ : НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2006. С. 65–74.
28. Корчова О. Модерністські тенденції в пізній творчості Дж. Пуччіні // Науковий вісник НМАУ ім. П.І. Чайковського. Сучасний оперний театр і проблеми озерознавства: збірник статей / ред.-упор. М.Р. Черкашина-Губаренко. Київ : НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2010. С. 540-551.
29. Корчова О. О. Музичний модернізм як terra cognita. Київ : Музична Україна, 2020. 490 с.
30. Кузнецов П. Реквієм по авангарду. Неудача творення: реанімація гностицизму // Звезда. 2002. № 2. С. 216–225.
31. Левая Г. Скрябин и художественные искания XX века. С-Петербург, 2007. 184 с.
32. Лобанов А. «Воцтек» А. Берга (Спроба критичного аналізу). Київ : Музична Україна, 1977. 88 с.
33. Лурье А. Линии эволюции русской музыки // Музыкальная академия. 1997. № 2. С. 151–152.
34. Ляхович А. В. Символика в поздних произведениях Рахманинова: монография. Тамбов : Изд-во Першина Р. В., 2013. 184 с.
35. Неболюбова Л. Системно-стилевые проблемы австро-германского романтизма (типология поздних этапов в истории искусства) // Исторические и теоретические проблемы музыкального стиля : тематический сборник научных трудов. Київ : Киевская гос. консерватория, 1993. С. 55–70.
36. Нестьев И. Бела Барток. Жизнь и творчество. Москва : Музыка. 1969. 800 с.
37. Нестьев И. Из истории русского музыкального авангарда: Статья первая. Артур Лурье – комиссар по делам музыки // Советская музыка. 1991. № 1. С. 75–87.
38. Нестьев И. Из истории русского музыкального авангарда: Статья вторая. Михаил Матюшин. «Победа над солнцем» // Советская музыка. 1991. № 3. С. 66–73.
39. Павлишин С. Арнольд Шёнберг: монография. Москва : Композитор, 2001. 474 с.
40. Павлишин С. Музика ХХ століття. Львів: БаК, 2005. 232 с.
41. Паисов Ю. Сергей Рахманинов: музыка как отражение романтического мировосприятия // С. Рахманинов: на переломе столетий: сб. материалов междунар. симпозиума. Харьков : Майдан, 2004. С. 22–30.
42. Польдяева Е. Звуковые открытия раннего русского авангарда // Русская музыка и XX век : сб. статей. Москва, 1997. С. 589–622.

43. Привалов С. Зарубежная музыкальная литература. Конец XIX – XX век. Эпоха модернизма: Учебник для муз. Колледжей. Санкт-Петербург : Композитор, 2010. 536 с.
44. Полупан Е. Образная система А. Скрябина в контексте западноевропейского романтизма // Искусство на рубеже веков: сб. статей. Ростов-на-Дону, 1999. С. 236–241.
45. Равель в зеркале своих писем : [пер. с франц.; сост. М. Жерар, Р. Шалю; вступ. ст., ред. и примеч. Г. Филенко]. Ленинград : Музыка, 1988. 245 с.
46. Редя В. «Есть тонкие властительные связи...»: Интегративные процессы в музыке Серебряного века : монография. Київ : НАКККиМ, 2010. 320 с.
47. Редя В. Жизнь идеи и ее модификации: символистская модель синтеза искусств и «Мистерия» А. Скрябина // Редя В. Музыка в культурной композиции Серебряного века: исследовательские очерки. Київ : ДАКККиМ, 2006. С. 29–43.
48. Редя В. Про витоки інтегративності в російському мистецтві рубежу XIX–XX ст. // Теоретичні та практичні питання культурології. Мелітополь : Лана, 2002. Вип. VI. С. 39–49.
49. Редя В. Про специфіку прочитання живописного першоджерела в «Острові мертвих» Сергія Рахманінова // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Київ, 2002. Вип. 21. С. 173–184.
50. Редя В. «Рух до правитоків» у російському мистецтві початку XX століття // Вісник ДАКККиМ. Київ: Міленіум, 2011. Вип. 2. С. 72–76. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/9973/1/M_Budzar_2_VDAKCKUIM_IS.pdf
51. Ржевська М. Модернізм і авангард: до уточнення змісту понять // Музична україністика: сучасний вимір : зб. наук. статей на пошану доктора мистецтвознавства, професора, члена-кореспондента АМУ Алли Терещенко. Київ: Видавець Третяк І. Я., 2008. Вип. 2. С. 50–62.
52. Ржевська М. До проблеми художньо-естетичних і хронологічних меж модернізму // Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії / ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2010. Вип. 10. С. 23–28.
53. Савенко С. Мир Стравинського: монографія. Москва : Композитор, 2001. 328 с.
54. Соколов А. С. Введение в музыкальную композицию XX века : учеб. пособие. Москва: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004. 141 с.
55. Соломонова О. Б. «Байка» І. Стравінського як проєкція скомороського синкрезису // Київське музикознавство: зб. статей. Київ, 2014. Вип. 48. С. 108–120.
56. Сто лет русского авангарда: сб. статей / авт. проекта и науч. ред. М. Катунян. Москва : МГК, 2013. 528 с.

57. Тиможинська М. Спроби втілення футуристичних ідей у музиці: «Форми у повітрі» А. Лур'є // Українське музикознавство: наук.-метод. зб. Київ, 2011. Вип. 37. С. 321–342.
58. Уйфалуши Й. Бела Барток: життя і творчість / пер. с венг; ред. І. Мартынов. Будапешт : Корвина, 1971. 392 с.
59. Ханон Ю. Эрик Сати. Юрий Ханон. Воспоминания задним числом. Санкт-Петербург : Центр Средней Музыки & Лики России, 2010. 680 с.
60. Холопова В. Н., Холопов Ю. Н. Антон Веберн: Жизнь и творчество / [предисл. Р. К. Щедрин]. Москва : Сов. композитор, 1984. 319 с. (Зарубежная музыка. Мастера XX века).
61. Черкашина М. «Воцтек» А. Берга // Музыкальный современник. Москва : Сов. композитор, 1977. Вып. 2. С. 206–243.
62. Шенберг А. Письма / Сост. и публ. Э. Штайна. Москва: Композитор, 2001. 462 с.
63. Шенберг А. Стиль и мысль: Статьи и материалы / сост. , пер., коммент. Н. Власовой, О. Лосевой. Москва : Композитор, 2006. 528 с., нот.
64. Яніна-Ледовська Є. «Весна священна» І. Стравінського: від етнографії до філософії буття. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tnvakho_2014_2_16
65. Яроцинський С. Дебюссі, імпрессионізм і символізм / [пер. с польс.; общ. ред. и вступ. ст. И. Ф. Бэлзы]. Москва : Прогресс, 1978. 232 с.
66. Bonds, M. E. A history of music in Western culture – 4th ed. Boston: Pearson Education, Inc, 2013. 689 p.